

Ökológia, képzelet, könyvtár

Ecology, imagination, library

Gondos Gábor
gondos.gabor@oszk.hu
MNMKK Országos Széchényi Könyvtár
könyvtáros

Beérkezett: 2024.12.30.
Elfogadva: 2025.01.07.
Publikálva: 2025.01.28.

A környezettudatosság, a fenntarthatóság, az ökológiai értékrend és látásmód sokféleképp jelenik meg a tudomány, a vallás és a művészet egyes területein. E sokféleség rendszerezett előtérbe helyezésével a könyvtáros elősegítheti, hogy a hozzájuk kapcsolódó társadalmi párbeszéd minél sokoldalúbb, árnyaltabb legyen. A fenntarthatóság szolgálatában álló könyvtártudomány meglehetősen nagy feladata lehetne, hogy a környezetvédelmi gondolkodás fejlődését, elágazásait figyelemmel kísérje, illetve kövesse a különféle tudományágak ökológiai változatait, és egyfajta generalista, interdiszciplináris hídépítőként ösztönözze a horizontális átjárást a témával foglalkozó tudásterületek között.

fenntartható fejlődés, ökológiai tudományok, ökológiai könyvtárban, tájékoztatás

The purpose of this article is to outline how environmental awareness, sustainability, and ecological values appear in various fields of knowledge, such as science, religion, and art. By systematically highlighting this diversity, librarians can contribute to making the social dialogue on this issue as diverse and nuanced as possible. A major task of the library profession at the service of sustainability could be to follow the development and ramifications of environmental thinking, as well as the ecological versions of various disciplines, and to act as a kind of generalist, interdisciplinary bridge-builder, encouraging horizontal cross-fertilisation between the fields dealing with the subject.

sustainable development, ecological sciences, ecological librarianship, reference services

1. Bevezető

Évtizedek óta foglalkoztat az emberiség és a természet kapcsolatának kérdése. 2006 óta dolgozom könyvtárosként, és 2021-ben – az IFLA zöldhírlevelét megismerve – elkezdtem gondolkodni az „ökológiai felvilágosodás” (nevezzük most így) és a könyvtár kapcsolatán, ezért – bízva a különféle tudományágak közötti párbeszédben – humánökológiai érdeklődésű kulturális antropológusként én is hozzászólnék a könyvtároskollégák (pl. Barátné 2017, Dubniczky 2018) által már megkezdett együtt gondolkodáshoz.

2. Változó zöld

Ha a környezeti problémák tudatosulásának kezdetét (némiképp önkényesen) a *Néma tavasz* (Carson 2007) 1962-es megjelenéséhez kötjük, akkor látjuk, hogy az azóta eltelt évtizedekben számos természet- és környezetvédelmi kezdeményezés/

Cite as / Így hivatkozd: Gondos, G. (2025) Ökológia, képzelet, könyvtár / Ecology, imagination, library, Central European Library and Information Science Review (CELISR), 2(1), p. 72–84.

fejlesztés tapasztalatával gazdagodott a világ. Valamelyik ezek közül bevált, némelyik naivnak bizonyult, viszont rajtuk keresztül változik, hogy mit tartunk környezet-tudatosnak, vagy napjainkban inkább: fenntarthatónak. Csak pár példát kiragadva: lelkesedtünk többek közt a bioetanollal működő gépjárművekért, míg rá nem döbbsentünk, hogy tömeges alkalmazásuk esetén arról kellene döntenünk, hogy a termőföldjeinken élelmiszert vagy üzemanyagot termelünk (Monbiot 2022). Hasonló meglepetés volt a biológiai védekezés egy példája, amikor a levéltetvek ellen (Európában is) szabadon engedett harleinkaticák a levéltetveket hatékonyan megritkítván nem „tűntek el”, hanem versenytársává váltak a hazánkban őshonos hétpettyes katicabogárnak (Tátrai 2017). E védekezés valóban biológiai, amennyiben nincsenek benne vegyszerek, viszont korántsem rendszerként tekintett a természetre, s ennyiben téves modell alapján működött: egy probléma megoldásával létrehozott egy másikat. Ugyanígy lehet említeni a biomassza energiacélú felhasználásának ellentmondását: „Nézetem szerint a biomassza elégetésénél nagyobb csapást még nem mért az ember saját magára, hiszen most rúgja ki maga alól a táplálékpíramis alapköveit” (Gyulai 2009). Sorolhatnám az eseteket, amelyek abból következnek, hogy a valóságról alkotott modelljeink nem elég pontosak, szűkek, a rendszer egy töredékét veszik csak figyelembe.

A fenti kísérletek köre bővült azokkal az aktivitásokkal is, amelyek pusztán látszólag zöldek (mára sok ilyen létezik a gazdaság és a politika területén is). Ilyen volt például az 1989 és 2001 között működő, olaj- és vegyipari cégek, autógyártók által létrehozott Global Climate Coalition nevű látszólag civil kezdeményezés, amely – ezzel, a környezeti érzékenységre utaló névvel – a riói csúcs (az ENSZ környezeti és fejlődési konferenciája) idején az Egyesült Államok kormányánál az üvegházhatású gázok kibocsátását korlátozó intézkedések ellen lobbizott (Fidrich 2003, p. 4). Darvas Béla egyik írásában bemutatta az NGO-k különféle fajtáit (Darvas 2020), amelyek pártok, cégek, kormányok érdekeit „öltöztetik civilbe”. A piaci szereplők is természetes módon – a trendekhez igazodva – törekednek környezetbarátnak beállítani önmagukat, kérdés, hogy ez mennyiben megy túl pusztán kommunikációs gesztusokon. A cégeknek nincs könnyű dolguk, mert a jelen főáramú közgazdaságtani paradigma elég erős kényszerítő erővel hat a gazdaság szereplőire: a folyamatos növekedési kényszer minden céget az egyre több termelésre, ezáltal egyre több környezetterhelésre kényszerít, másrészt ez a gondolkodási keret azt sugallja, hogy a környezetszennyezésre lehetséges pusztán a piaci logikán belül megoldást találnunk, elég, ha egyre hatékonyabban növekszünk (Gondos 2005).

A kérdés tovább bonyolódik a fogyasztói kultúra sajátos reakcióival is: Mark Fisher szerint a kapitalizmus annyira hatékony *befoglaló keretév vált a valóságnak*, hogy a környezettel kapcsolatos aggodalmainkat is terméké alakítja, és így egy fogyasztói aktussá teszi azt a készletet, amely egy társadalmi változás alapja is lehetne: a *WALL-E* című filmben¹ markánsan látható az ökológiai katasztrófa, majd a kis robot megoldja a helyzetet. Fisher szerint az ilyen filmek a társadalmi cselekvés ellen hatnak, mert az emberek cselekvés helyett *a megváltást a vásznat nézve élik át* (Fisher 2021, p. 39). A kommersz hasonló szerepéről értekezik Szvetelszky Zsuzsanna is *A natúrhatnám polgárban* (2003).

A természetvédelem maga is fejlődik, változik a tudományos kutatások mentén. A fajok védelme hamarosan kibővült az élőhelyvédelemmel. Később ezen – egy mástól távol lévő – területek összekapcsolásával, az így kialakított hálózat védelmén át eljutunk az egészét zárójelbe tevő következtetésig: „Ha nem ismerjük fel, hogy az ember a természet része, nem alakítjuk ki azokat a gazdasági, társadalmi működési módokat, melyek a környezetünkkel való harmonikus együttélést lehetővé teszik –

„... kapitalizmus annyira hatékony befoglaló keretév vált a valóságnak, hogy a környezettel kapcsolatos aggodalmainkat is terméké alakítja ...”

¹ Stanton, A. (2008) *WALL-E* (animációs film)

„S ma már hallani regeneratív mezőgazdaságról is, amely nemhogy együttműködni akar a természettel, hanem az okozott sebeket célozza begyógyítani.”

akkor a természet, mint »objektum« védhetetlen.” (Kajner, Farkas, Nagy 2008). S ma már hallani regeneratív mezőgazdaságról is, amely nemhogy együttműködni akar a természettel, hanem az okozott sebeket célozza begyógyítani. Ilyen kezdeményezéseket mutat be például Andrew Millison a YouTube-csatornáján.²

A téma fejlődésének egy másik aspektusa dr. Gyulai Iván értelmezése, amely például a (csővégeknek ítélt) természetvédelem helyett a szociális, környezeti és gazdasági kérdésekre egy rendszerben kínáló megoldásokra ösztönöz. Hiszen ezzel a módszerrel kikerülhető, hogy a különféle szektorok egymás kárára próbálják a maguk kihívásait legyőzni (jelen gyakorlatunk ugyanis gyakran az, hogy egy szociális vagy gazdasági célt próbálunk elérni egy természetvédelmi cél feláldozásával) (Gyulai 2008, p. 6).

E sorokkal egyrészt szemléltetni kívánom, hogy az égetően fontos zöldgondolat a tudásunk gyarapodása, illetve a társadalom mint rendszer önmozgása révén egy folyamatosan fejlődő, változó tudás, amelyben kiigazodni egyáltalán nem könnyű. Ez vélhetően más tudásterületekre is vonatkozik, az öko témákban azért fokozott jelentőségű, mert annak témája a bioszféra igen komplex rendszere. Másrészt célom volt mindemellett azt is bemutatni, hogy a társadalom mint rendszer milyen sokféle módon és szinteken reagál e problémára.

3. Az ökológiai gondolat és annak képviselői – tudomány, vallás, művészet

3.1. Ökoszemléletű tudományágak

Számtalan tudományág reflektált a zöldkérdésre akár úgy is, hogy kialakította a maga diszciplínájának ökováltoztatát (1. ábra).

Természettudományi, mérnöki terület	Humán terület
Adaptív építészet	Humánökológia
Akusztikai ökológia	Környezeti igazságosság
Biomimikri	Környezeti etika, ökoetika
Környezetanalitika	Környezettörténet
Környezetgazdálkodás	Környezeti nevelés
Ökoinformatika	Kulturális ökológia
Ökokatalízis	Ökodizájn
Ökokémia	Ökoesztétika
Ökológiai agrártudomány	Ökofilozófia
Ökológia (ökológiai biológia)	Ökokritika
Ökológiai biogeográfia	Ökolingvisztika
Ökológiai biotechnológia	Ökoliterália
Ökológiai evolúciós biológia	Ökológiai antropológia
Ökológiai epidemiológia	Ökológiai közgazdaságtan
Ökológiai mérnöki tudomány	Ökopolitika, biopolitika
Ökológiai mezőgazdálkodás	Ökológiai kultúra, ökokultúra
Ökológiai genetika	Ökomuzikológia
Ökológiai hálózatok kutatása	Ökopolitika
Ökológiai hidrológia	Ökopszichológia
Ökológiai kémia	Ökoszociológia
Ökológiai meteorológia	Ökoteológia
Ökológiai növénytan	Társadalomökológia
Ökológiai talajtan	Történeti ökológia
Ökológiai tengerbiológia	stb.
Ökológiai térinformatika	
Ökotoxikológia	
Ökoépítészet	
Városökológia	

1. táblázat: Ökotudományágak a teljesség igénye nélkül

² Millison, A. *YouTube-csatornája*. Elérhető: <https://www.youtube.com/@amillison> (Utolsó elérés: 2024. 10. 03.)

Mivel a környezeti problémát elsősorban technikai kérdésként értelmezzük, így a mérnöki diszciplínákban hangsúlyosan jelentkezett feladatként, hogy kevésbé veszélyes gyomirtókat (Darvas 1999), vegyszereket, biztonságosabb szigeteléseket és szűrőket készítsünk, ökohatékonyabban (Hilty 2009), energiatakarékosan működtessük elektronikai eszközeinket, tájba simuló és/vagy energetikailag önellátó, saját szennyvízkörrel működő épületeket tervezzünk stb.

A természettudományokba, illetve a bölcséleti, társadalomtudományi ágakba eltérő módon épült be az ökológia/ökológiai tapasztalat. A biológián kívüli természettudományok magától értetődően kidolgozták az ökológiához valamilyen módon kapcsolható diszciplínák és az ökológia közötti területeket. A humán tudományokban az ökológia inkább egy új szemlélet formájában jelent meg, hogy az egyes kutatások ezután kibővíljenek a természeti dimenzióval. E területek is találtak tenni- és vizsgálnivalót a kérdés kapcsán, legyen az ökokritika (irodalomelmélet) (Horgas 2005), környezeti igazságosság (jog, politológia), ököpszichológia vagy ökológiai közgazdaságtan. Ez legtöbbször a „laboratóriumuk kitégítését” jelenti, pl. közgazdászok elkezdtek modellezni, hogy milyen lenne az a közgazdaságtan, amely a gazdaságnak nem pusztán ingyenes és végtelesen bemeneteként értelmezi a természetet (Daly 2001), vagy épp egy műalkotás létrejöttét az adott természeti környezet állapota vajon befolyásolta-e?

3.2. Vallás, bölcsesség

Véleményem szerint korunkban sokan a bölcsességet szükségtelennek gondolják és egy meghaladott múltéhoz kötik. Ezzel szemben Gyulai Iván a bölcsesség fenntarthatóságban betöltött szerepéről is ír (Gyulai, I. 2008, p. 32). A tudományok mellett a különféle vallások (Jávor 2004, Bolyki 1999) is foglalkoznak a környezeti válsággal, és ezekben a megközelítésekben – az ökofilozófiához hasonlóan (Lányi, Jávor 2005) – hangsúlyosabb az emberi viselkedést firtató etikai szempont, illetve a rendszerszintű szemlélet (a kérdés pusztán mérnöki megközelítésével szemben):

„Bűnbánatra van szükség, és arra hogy megpróbáljuk megújítani azt, ahogyan magunkra, egymásra és a minket körülvevő világra tekintünk, a teremtés isteni nézőpontjának szemszögéből. A gond nem pusztán gazdasági vagy technológiai, elsősorban erkölcsi és lelki. Megoldást a gazdaság és a technológia területén csak akkor találhatunk, ha mélységes változás megy végbe szívünkben, amely elvezethet bennünket életformánk megváltoztatásához, valamint fogyasztásunk és termelésünk fenntarthatatlan formáinak átalakításához. [...] vissza kell térnünk az alázathoz, valamint fel kell ismernünk hatalmunk korlátait, és ami még ennél is fontosabb: tudásunk és ítélőképességünk határait.” (Jávor 2004, 41. p.) Egy másik hagyomány, a buddhizmus inspiráló módon kapcsolja össze a föld élőlényeit: „A Gyémánt szútra azt tanítja, hogy vessük el a családjunktól, a barátainktól, a munkatársainktól és a bolygótól való elkülönültségünk gondolatát. Ezek a tanítások arra sarkallnak bennünket, hogy megtapasztaljuk a kölcsönös létezés kezelhetőségét, méghozzá ebben a pillanatban, és átéljük, hogy az identitásunk sokkal kiterjedtebb annál, mint amit feltételezünk” (Hanh 2022). A magyarországi egyházak gyakorlati kezdeményezéseket is folytatnak. A Védegyelet, illetve a református egyház ökögyülekezetei is több konferenciát szerveztek a témában.^{3 4}

Ez a bölcsesség fontosságára (ezáltal a könyvtárak mint a tudás őrzőhelyeinek jelentőségére) is rávilágít. Korunk látszólag kész, döntően technikai és kereskedelmi választ kínál sok – köztük az ökológiai – problémára is. Egy társadalom boldogsága és hosszú távú boldogulása viszont nem feltétlenül pusztán ezeken múlik.

„A humán tudományokban az ökológia inkább egy új szemlélet formájában jelent meg, hogy az egyes kutatások ezután kibővíljenek a természeti dimenzióval.”

³ Kamarás, I. (2013) Hazai keresztény válaszok az ökológiai válságra Iskolakultúra 2013. 12. p. 20. Elérhető: https://epa.oszk.hu/00000/00011/00180/pdf/EPA00011_iskolakultura_2013_12_003-029.pdf (Utolsó elérés: 2025.01.14.)

⁴ Öko Gyülekezeti Mozgalom (2021) *Beszámoló a VIII. Ökögyülekezeti Konferenciáról*. Elérhető: <http://www.okogyulekezet.hu/csatlakozz/okogyulekezeti-konferenciaaltalanos/beszamolo-a-viii-okogyulekezeti-konferenciarol> (Utolsó elérés: 2024. 12. 28.)

„A búzamező nagyobb hatást ért el egy háztömbnyire a Wall Streettől és a World Trade Centertől, rálátással a Szabadság-szoborra.”

Dr. Lelkes Orsolya – megítélésem szerint korszakos fontosságú – könyvében az ókori görög bölcsek hedonizmussal kapcsolatos megállapításait veti össze a fogyasztói kultúra boldogságfogalmával, illetve kapcsolja ezeket a kortárs pszichológia és boldogság-közgazdaságtan eredményeivel. Figyeljük meg, hogy milyen más megközelítés ez, mint amikor egy gépkocsi kipufogójának szűrőjét igyekszünk tökéletesíteni: „A virágzó életben a cselekedetek erény és érték alapján születnek. A végső jutalom ezért az öröm, de nem a rövid távú élvezetkeresés kiélégültségérzete, hanem a szabadság és belső béke öröme” (Lelkes 2022, p. 175).

3.3. Művészet

A világ feltárásának harmadik ága, a művészet sem marad el a sorban. „A 21. század elején az esztétika is egy válságban lévő ökológián belül megy végbe, így nem különítheti el saját magát attól. Mindezért az ökoesztétika kapcsán „az ökológia és az esztétikai közötti interszekcionalitásról” beszélhetünk (Horváth 2021). Számos, különböző formában és szinten létező műalkotás szembesít minket problémákkal (Szabó 2021; Ertsey 2013; Köves, Gáspár, Matolay 2020), illetve az iparművészetben megjelenő ökodizájn (Doró 2016) is keresi a szelíd megoldásokat, és ez a szépségről, esztétikusról alkotott elképzeléseinket is árnyalja, megváltoztathatja.

Néhány példa az ilyen szellemiségű művek (az avantgárdtól létező ún. elkötelezett képzőművészet) köréből:

Agnes Denes 1982-ben Manhattanben 8000 négyzetméteren hozta létre a „Búzamező – egy konfrontáció” című alkotását: „A búzamező nagyobb hatást ért el egy háztömbnyire a Wall Streettől és a World Trade Centertől, rálátással a Szabadság-szoborra” (Stöckert 2022). A műalkotás elhelyezkedése – a fokozott kontraszt révén – erősebb hatást gyakorolt a szemlélőre. A mozgalmi/művészeti akciókat megörökítő The Yes men filmtrilógia Jacques Servin és Igor Vamos közös munkálkodásának dokumentuma (Wikipedia 2024). A szerzőpáros az eredetiekre megtévesztésig hasonlító álhonlapokat készít, amelyeken keresztül meghívókat kapnak valódi konferenciákra, ahol többek között a Világbank vagy az Amerikai Egyesült Államok energiahivatalának „képviselésében” az általuk kritizált gondolkodást/intézményeket eltúlzott (túlidentifikáló) beszédmód segítségével karikírozzák ki, vagy épp ellenkezőleg: maguk által kitalált fenntarthatósági intézkedéseket „jelentenek be” azok nevében.

Ruben Orozco mexikói művész „Bihar” – baszkul „Holnap” – című üvegszálás szobra egy felfelé tekintő arc, amelyet az azt körülvevő Nervion folyó vize hol inkább, hol kevésbé lep el.⁵ Kevésbé politikai töltetűek – többek között például – Andy Goldsworthy *land art* munkái, amelyeket a természetben hoz létre, és homokszobrai máris interakcióba lépnek a környezetükkel, folyamatosan változva, fokozatosan visszaváltozva az eredeti állapothoz hasonló állapotba (Goldsworthy, A. 2024).

A könyvtárhoz legközelebbi műfajról, a szépirodalmi művekről is érdemes szólni, ahol utópiákban vagy épp disztópiákban vizionálnak lehetséges jövő forgatókönyveket, vagy egyéb módon tematizálják az ökológiai ellentmondásokat: „Azt mondta, hogy a teherautója mérgező gázzá alakítja át a légkört, és hogy a bolygót átalakítják úttestté, hogy a kamionja mindenhová eljuthasson. – Úgy-hogy én ezzel hosszú távon öngyilkosságot követek el” – írja Vonnegut a Bajnokok reggelijében (1973). Kim Stanley Robinson egy *folytathatóbb* jövőbe való átmenetet próbál elképzelni A jövő minisztériumában (2022), Callenbach egy ökológikus utópiát vázol fel (Callenbach 1992).

⁵ Rövidfilm a műről az alkotó, Ruben Orozco Instagram oldalán: <https://www.instagram.com/rubenorozco/reel/DBulZ-ztYU/> (Utolsó elérés: 2024.11.07.)

4. Könyvtár és ökológia

A természetvédelmi és környezetvédelmi kérdések számos tudományterületet meghihlettek, és ez a könyvtártudomány számára is új cselekvési területeket jelöl ki, amelyen a könyvtárak már el is indultak (pl: Istók, Tóth 2021, Szépvölgyi 2020, Turcsics 2016). A magyarországi könyvtárak évek óta aktívak a zöldkérdésekben, nagyon fontosak a különféle tematikus adatbázisok, előadások, kiállítások, képzések és közösségépítő kezdeményezések. A legtöbb ökoszemléletű hazai könyvtár honlapján különálló rész mutatja a zöldtevékenységeket, például:

- Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ: https://www.gvkik.hu/zold_konyvtar
- Illyés Gyula Könyvtár, Szekszárd: <https://www.igyuk.hu/zold-konyvtar/>
- József Attila Könyvtár, Tatabánya: <https://www.jamk.hu/hu/zoldkonyvtar>
- Katona József Megyei és Városi Könyvtár, Kecskemét: <https://www.kjmk.hu/zoldkonyvtar>
- Kiskunfélegyházi városi könyvtár: https://psvk.hu/zold_konyvtar
- Óbudai Platán Könyvtár: <https://platankonyvtar.hu/zold/>
- Óbudai Platán Könyvtár Ezüsthelyi Könyvtára: <https://platankonyvtar.hu/fiokkonyvtar/zold/>
- Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont: https://www.lib.pte.hu/hu/content/zold_konyvtar-311.

2022 óta éves találkozón is folyik a tapasztalatcsere a zöldkönyvtári konferenciákon.⁶ Ezen előremutató kezdeményezések mellett a könyvtár mint kulturális tömb, mint a tudás rendszerezésének helye – a már létező adatbázisokon túl – bemutathatja, strukturáltan a felhasználók elé tárhatja mindazt, ami civil, tudományos, művészeti, bölcséleti területen az elmúlt évtizedekben a zöldkérdés kapcsán megfogalmazódott, legyen az elmélet, utópikus regény, megoldásjavaslat vagy műalkotás. Az ember környezethez való viszonyának javítására a világban rengetegféle terv létezik, a könyvtár ezen elképzelések és jövőképek gyűjtésével és tematizáló bemutatásával segíthetné a róluk folyó társadalmi párbeszéd folytatását. Az ökológiai (valójában civilizációs) válság súlyos kérdéseire csak a társadalom egésze képes választ adni, ennek *keltetője*/segítője lehetne a könyvtár(os). Tekintsünk úgy az ökológikus társadalom víziójára, mint az igazság keresésének egy esetére. A hasonlóan komplex (társadalmi) folyamatok vizsgálatakor a könyvtárosnak mindig is fontos missziója volt, hogy a lehető legtöbb és legváltozatosabb szempontot megmutatva a felhasználót segítse a téma minél árnyaltabb megismerésében. Mindez tudásszociológiai (Fehér, Békés 2005) kérdés is, és e téren a könyvtárnak van egyfajta függetlensége: tudáshoz való viszonya kevésbé kötött, mint az oktatásnak, ugyanakkor állami intézményként a versenyszféra korlátai is kevésbé akadályozzák gondolati szabadságát.

Történelmi és antropológiai tapasztalat, hogy más társadalmi berendezkedések is léteztek korábban/léteznek távoli helyeken. Ez alátámasztani látszik azt a feltevést, hogy a világ jelenlegi berendezkedése nem természettől adott szükségyszerűség (András 2021, p. 11), hanem az emberi képzelet (és cselekvés) egy eredménye, így az ökológiai igazságot kereső felhasználót segítő könyvtárnak a jelentől függetlenül magát, más történelmi, kulturális és/vagy akár elképzelt példák mellé helyezve kell láttatnia a jelen világ – a kérdés szempontjából – releváns tulajdonságait.

„A magyarországi könyvtárak évek óta aktívak a zöldkérdésekben, nagyon fontosak a különféle tematikus adatbázisok, előadások, kiállítások, képzések és közösségépítő kezdeményezések.”

⁶ 2022-ben Szekszárdon, 2023-ban és 2024-ben Tatabányán rendezték meg: 2022: <https://www.igyuk.hu/events/zoldkonyvtari-talalkozo-szekszardon/> 2023: http://www.jamk.hu/2023/03/23/zoldkonferencia_2023/ 2024: <https://www.jamk.hu/hu/zoldkonferencia-2024>

„... a technooptimista, fogyasztói társadalom azt sugallja, hogy a jelen világ embere ... pénze és gépei segítségével attól is szabaddá vált, hogy bölcsességben vagy emberségben ugyanúgy fejlődnie kellene, mint az ezer évvel korábban születetteknek.”

A problémát jobban megvizsgálva egész eltávolodhatunk az elsősre magától értetődő mérnöki megközelítéstől, és a kérdés tárgyalásában helyet kapnak a bölcsélet különféle területei. Például a technooptimista, fogyasztói társadalom azt sugallja, hogy a jelen világ embere – a példa nélküli gazdasági növekedésnek köszönhetően – pénze és gépei segítségével attól is szabaddá vált, hogy bölcsességben vagy emberségben ugyanúgy fejlődnie kellene, mint az ezer évvel korábban születetteknek. Ez egy vonzó elképzelés, a szabadság egy speciális definíciója, de kérdés, hogy mennyire hihetünk ebben. Vass Csaba például kételkedik: „A fenntarthatóság szabadságából az önzés korlátozhatatlansága lett” (Demeter, Gondos, Honti 2003, 71. p.). S persze a társadalmi berendezkedés igen összetett mivolta rengeteg megközelítést indokolhat, mint ahogy például az ökológiai közgazdaságtannak és az anyagiasságot vizsgáló pszichológiának is van mondanivalója a kérdéshez (Lelkes 2022, Kasser 2005). Emellett széles a spektrum a tekintetben is, hogy az egyéntől vagy a (országos vagy akár globális) közösségtől elindulva tudnánk hatékonyabban változásokat elérni: előbb Buddhává (Hanh 2022, p. 56-59.), jó kereszténnyé kell-e válnunk személyünkben, avagy inkább a Tobin-adó, negatív kamatú pénz globális bevezetésével lehetne fenntartható pályára lépünk?

2. ábra: Az egyéni és társadalmi szintű változások kölcsönösen hatnak egymásra

A környezeti válság súlyosságának megítélése is széles skálán mozog. Az egyik véglet a technooptimista bizakodás, amely alig vesz tudomást a probléma létéről, a másik végponton lévők úgy gondolják, hogy e civilizáció összeomlása zajlik, és már csak ennek kiteljesedésére tudunk felkészülni bizonyos korlátok között (Bendell 2023). A könyvtárosnak ezen a ponton kettős feladata van. Egyrészt tudnia kellene megtalálni egy adott témában a hiteles információt. Ez szerintem a megoldásjavaslatok sokfélesége miatt, illetve a történések rendszerben zajló mivolta miatt esetenként közel lehetetlen, csak látszatmegoldásokig jutunk el. Másrészt feladata az, hogy az egész témától egyszerre eltávolodva, ugyanakkor abban elmélyedve képes legyen a témát lehető legtöbb oldaláról bemutatni annak alternatíváival és kritikáival,⁷ s e palettával segítse az ökológiai igazság keresésében a felhasználót. A zöldtéma a felhasználók világcépén belül is igen változatos megjelenési formákat mutat. A könyvtárosnak a felhasználó értékrendje, irányultsága kell, hogy a kiindulópontot adja.

A fenti elképzelésből kiindulva az alábbiakban különféle projektek megvalósítását javasolnám – minél több könyvtár összefogásával – megvalósítani.

⁷ A Mélyalkalmazkodásról például kialakult egy vita Magyarországon. Takács-Sánta András egy könyvet is szentelt a témának Világeleje címmel. Lányi András szintén kritikusan vélekedik a témáról többek között a Varázsígék c. írásában. Elérhető: <https://lanyiandras.hu/varazsigek/> (Utolsó elérés: 2024. 12. 28.)

5. Ökoszemlélet a könyvtárakban – projektjavaslatok

5.1. A jövőképek fája – jövőképek könyvtára – vándor vagy online kiállítás/tér

Az emberiség jövőjével kapcsolatos legerősebb vízió az, hogy civilizációnk töretlen fejlődéssel egyre gazdagabb és ebből következően egyre jobb lesz. Az ettől eltérő elképzelések sokkal kevésbé ismertek, tán a *tolakodó* klímaváltozás okozta kétségek kivételével. Ugyanakkor világunk sorsával kapcsolatban sokunkban megfogalmazódnak kételyek, Joanna Macy pszichológusként vizsgálja ezen aggodalmakat és világít rá, hogy minden korábbi generáció biztos lehetett benne, hogy jönnek utána következő generációk, de mára e bizonyosságot elveszítettük (1995), mely elképzelés érthető módon bénító hatású (Molnos 2023, p. 65, 69).

Próbáljuk meg definiálni a könyvtárat a *lehetőségek gyűjtőhelyeként*. A könyvtár elkészíthetné a különféle jövőképek leltárát. Az emberiség újra és újra ki kell, hogy találja az utat, amelyet követ. Így is feltehetjük a kérdést: „A globalizáció mely típusa *jövőképes*?” (Sachs 2008). E téren kockázatos lenne megengedni magunknak, hogy a legvonzóbb elképzelést annak következményei mérlegelése nélkül kövessük. Ezeket meg kell ismerni, versenyeztetni kell, és a társadalom közösen dönthet róluk. Ehhez törekedni kell arra, hogy az emberiség – immár globális méretűvé vált „közösségként” is – érett és képes legyen minderre. De vannak, akik e globális elszánásra *nem várnak* tovább és – kistelepülési szinten – új társadalmi berendezkedés kialakításába fognak (Magyar Élőfalú Hálózat), vagy – amennyire ez lehetséges – kivonulnak a társadalom perifériájára, és igyekeznek minél inkább elszigetelni magukat annak működésétől (Rozgics-Kiss 2020).

A tudományban, a művészetekben, a vallásokban fellelhető sokféle jövőképet a könyvtár bemutathatná egy tárlaton, és/vagy egy virtuális (név?)térben, ezzel is ösztönözve a jövőről való párbeszédet. Milyen jövőképeket vázoltak fel a különféle kutatók az elmúlt évtizedekben? Mit mond a technooptimista, és mit a fenntarthatósági szakember? Milyen átmenetek léteznek az egyes irányzatok között? Hogy lehet őket osztályozni? Melyek a legszélsőségesebb vagy épp a legkonformistább elképzelések, mi a középút? Vajon a transzhumanistáknak (Roden 2018) lesz igaza, vagy a mélyalkalmazkodás (Bendell 2023) megfogalmazóinak? Az emberiség képes létrehozni a világ egységes kormányzásához szükséges megabeszélgetést (Z. Karvalics 2019), vagy még nagyon távol vagyunk ettől? Az orvostudománynak van esélye arra, hogy pár évtizeden belül örök életet biztosítson az emberek számára (Harari 2022, p. 27–34), vagy mindnyájan váljunk buddhistává, és e szerint szervezzük társadalmunkat (Hanh 2022)?

A projekten belül külön bemutathatnánk azt az alcsoportot, amely egyfajta ökológiai érzékenységgel jellemezhető, például az ENSZ által megfogalmazott fenntarthatósági célokat is, amelyekhez a magyar könyvtárügy is aktívan kapcsolódik (MKE 2018).

5.2. Boldogságdefiníciók könyvtára

Koronként és kultúránként látunk rá példákat, hogy eltérő módon definiálták a boldog életet, vagy akár azt, hogy a boldogság-e a jó élet célja. Miért fontos ez? Egy társadalom mindig *valahogy* definiálja a boldog életet, és ennek mentén szervezi meg magát. A fenntarthatóság innen is megközelíthető. Az egyes boldogságmeghatározásokból milyen társadalmi berendezkedés és mekkora ökológiai lábnyom következik? Tim Kasser és Lelkes Orsolya is leírja, hogy a

„Az egyes boldogság-meghatározásokból milyen társadalmi berendezkedés és mekkora ökológiai lábnyom következik?”

Induljon
párbeszéd
a hasonló
szemléletű
kutatók között,
legyen a könyvtár
kezdeményező
házigazdája
e fontos
történésnek.

fogyasztás mértékével mért boldogságból következő társadalmi berendezkedés túlhasználja a természeti erőforrásokat, emellett magára az egyénre is ártalmas (Lelkes 2022, p. 8; Kasser 2005, p. 21).

5.3. Ökoszemléletű képzések Magyarországon – naprakész adatbázis, infografika

A könyvtár a pályaválasztó fiatalokat is segítheti azzal, hogy gyűjti és szolgáltatja az ökológiai szemléletű képzéseket Magyarországon és külföldön. A magától értetődőektől (pl. környezetmérnök) a kevésbé nyilvánvalóig (pl. néprajz-ökológiai szakirány). Mára sok felsőoktatási helyszínen tartanak ilyen képzéseket. A környezeti kérdésekre nyitott diák, aki mondjuk szociológus vagy közgazdász szeretne lenni, így megtalálja, hogy létezik környezetszociológia és ökológiai közgazdaságtan is. Ennek megvalósítása magyar és külföldi, ökoszemléletű képzéseket nyújtó intézmények kari könyvtárainak együttműködésével lehetne igazán hatékony.

5.4. Konferenciák

A fent leírtak alapján számos konferencia vagy előadás-sorozat képzelhető el. Például az alábbi témákban:

- Ökológiai tudományok – Milyen ökológiai tudományágakat képviselnek már hazánkban is? Induljon párbeszéd a hasonló szemléletű kutatók között, legyen a könyvtár kezdeményező házigazdája e fontos történésnek.
- Bölcsesség és fenntarthatóság – A fenntarthatóság kapcsán felmerülő bölcséleti témák körbejárása. Vallások (teremtésvédelem), görög filozófusok (boldogság, szabadság, a jó társadalom) eszméi, és a jelenben működő elképzelések.
- Holizmus és interdiszciplinaritás – Interdiszciplináris előadások a fenntarthatóság kapcsán. A valóság leírását célzó tudomány egyre kisebb területeket vizsgáló szeletekre esik szét. Ez hatékony, de emellett kiemelten fontos lenne a tudományterületek folyamatos oldalirányú összekapcsolása (Takács-Sánta 2009; Molnos 2023, p. 61). „A kutatók az összetettség (complexity) mellett egyre többet foglalkoznak a megfigyelt és a megfigyelő rendszerek elemeinek összegabalyodottságával (entanglement)” is (Karvalics 2021, p. 55). Más szerzők viszont a jelenlegi tudomány meghaladását látják megoldásnak, és a posztnormál tudomány szükségességéről beszélnek (Ravetz 2015).
- Ökológia és művészet – A művészet különféle területein, hogy jelenik meg az ökológiai tudatosulás? Regények (Rossmann 2021; Quinn 2013), utópiák (Callenbach 1992), *land art*, akcióművészet.

Összegzés

A fenntarthatósági kezdeményezések hatalmas, interdiszciplináris kihívások, amelyek részben meghaladják a könyvtár lehetőségeit. Viszont megvalósíthatónak gondolom, hogy a könyvtár kezdeményező, hálózati középpontként határozza meg önmaga szerepét e folyamatokban, és a különféle szakterületeket megszólítva, együttes munkával segítse e kezdeményezéseket. A feladat gigantikus volta kapcsán aktívan kell keresni a közösségi együttműködés (crowdsourcing) lehetőségét, a humán tudományos (social science) megoldásokat, és ösztönözni kell e cselekvések társadalmasítását.

Az ökológiai ráébredés egyre több területen megmutatkozik napjainkban, ezért a könyvtárnak is feladata, hogy folyamatosan újragondolja saját szellemi feladatait is e téren. A könyvtár legfontosabb munkája a fenntarthatóság kapcsán nem elsősorban az, hogy bevezesse a szelektív hulladékgyűjtést, vagy hogy ökofontokat használjon nyomtatáskor. Ezek mellett egy elméletibb feladata is van, ez pedig annak tematizálása, hogy az ökológiai és társadalmi válságra milyen sokféle szintű és fajtájú megoldás fogalmazódott meg eddig a különféle tudásrendszerekben. A könyvtárnak támogatnia kell az ilyen ügyek iránt érdeklődő olvasókat, valamint segítenie a tudományágak közötti és a társadalmi párbeszédet. Mindezeket a zöldkönyvtárak a maguk közösségeiben már megkezdték, a következő lépés egy közös könyvtári stratégia megfogalmazása és országos együttműködés lehetne. Én valahogy így képezem az ökológiai könyvtártant. Sok sikert hozzá magunknak!

Felhasznált és ajánlott forrás

- András, Cs. (2021) *Előszó*. In: Fisher, M. (2021) *Kapitalista realizmus: nincs alternatíva?*, Napvilág Kiadó, Budapest, ISBN: 9789633384718
- Barátné Hajdu, Á. (2017) *Az élet minősége. Könyvtárosok a társadalom szolgálatában*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 26(8), p. 3–5. Elérhető: https://epa.oszk.hu/01300/01367/00293/pdf/EPA01367_3K_2017_08_003-005.pdf (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Bendell, J. Read, R. (szerk.) (2023) *Mélyalkalmazkodás – Eligazodás az éghajlati káosz valóságában*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, ISBN: 9789636460181
- Bolyki, J. (1999) *„Teremtésvédelem”: ökológiai krízisünk teológiai megközelítése*, Kálvin Kiadó, Budapest, ISBN: 9633007798
- Callenbach, E. (1992) *Ecotópia*, Göncöl Kiadó, Budapest, ISBN: 9637875549
- Carson, R. (2007) *Néma tavasz*, Katalizátor Könyvkiadó, Páty, ISBN: 9638639644
- Daly, H. E. (2001) *A gazdaságtalan növekedés elmélete, gyakorlata, története és kapcsolata a globalizációval*, Kovász, 5(1-2), p. 5–22. Elérhető: <https://epa.oszk.hu/00700/00721/00010/daly.html> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Darvas, B. (1999) *A piszkos tizenkettő és felebarátai. 1. Egy Nobel-díjas: a DDT*, Élet és Tudomány, 54, p.1350–1352. Elérhető: https://bdarvas.hu/ismeretterjesztes/kemiai_biztonsag/idn16 (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Darvas, B. (2020) *Civilek és a nemzeti tökésoosztály – Ki nélkülözhető?* Elérhető: <https://darvasbela.atlatszo.hu/2020/01/11/civilek-es-a-nemzeti-tokesosztaly-ki-nelkulozhető/> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Demeter, Z., Gondos, G., Honti, Sz. (szerk.) (2003) *Gondolatok a fenntartható fejlődésről: riportkötet a téma ismert gondolkodóival, gyakorlati művelőivel és közéleti személyiségekkel*, Miskolc: Zöld Akció Egyes., ISBN: 9632140192 Elérhető: <https://mek.oszk.hu/09700/09792/09792.pdf> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Doró, V. (szerk.) (2016) *A hulladék új élete: ökodizájn Magyarországon*, Recity, Budapest, ISBN: 9789631247701
- Dubniczky, Zs. (2018) *Magok a könyvtárban. A mezőgazdaság, a könyvtár és a fenntarthatóság kapcsolata*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 27(1), p. 12–25. Elérhető: https://epa.oszk.hu/01300/01367/00298/pdf/EPA01367_3K_2018_01_012-025.pdf (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Ertsey, A. (2013) *Az ökológia és a művészet szerepe a paradigmaváltásban*, Országépítő, (3), p. 51–54. Elérhető: https://epa.oszk.hu/02900/02952/00121/pdf/EPA02952_orzagepito_2013_3_51-54.pdf (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Fehér, M., Békés, V.(szerk.) (2005) *Tudásszociológia szöveggyűjtemény*, Typotex, Budapest, ISBN: 963954857X

- Fidrich, R. (2003) *Zöldrefestés avagy Hogyan próbálják az óriáscégek kifogni a szelet a környezetvédők vitorlájából?*, Magyar Természetvédők Szövetsége, Budapest. Elérhető: <https://mtvsz.hu/dynamic/zoldrefestes.pdf> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Fisher, M. (2021) *Kapitalista realizmus: nincs alternatíva?*, Napvilág, Budapest, ISBN: 9789633384718
- Gébert, J. (2024) *Hogyan lehetséges ökológiai közgazdaságtan?* Akadémiai Kiadó, Budapest, ISBN: 9789636640293
- Gondos, G. (2005) *Nem lehetünk elég gazdagok – interjú Boda Zsolt közgazdással*, Magyar Narancs. Elérhető: https://magyarnarancs.hu/belpol/nem_lehetunk_eleg_gazdagok_interju_boda_zsolt_kozgazdasszal-63898 (Utolsó elérés: 2024. 11. 07.)
- Gyulai, I. (2008) *Kérdések és válaszok a fenntartható fejlődésről*, Magyar Természetvédők Szövetsége, Budapest, ISBN 9789639802032. Elérhető: <https://mtvsz.hu/uploads/files/ff-kerdesek-valaszok.pdf> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Gyulai, I. (2009) *A biomassza-dilemma*, Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány, Miskolc, ISBN: 9789638848918. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/09500/09589/> (Utolsó elérés: 2024. 10. 06.)
- Gyulai, I., Fidrich, R., Éger, Á. (2013) *Pénz és fenntartható fejlődés*, Magyar Természetvédők Szövetsége, Budapest. Elérhető: https://mtvsz.hu/dynamic/fenntart/penz_es_fenntarthato_fejl_2kiad.pdf (Utolsó elérés: 2024. 10. 06.)
- Hanh, T. H. (2022) *A zen és a bolygó megmentésének művészete*, Ursus Libris, Budapest, ISBN: 9786155786457
- Harari, Y. N. (2022) *Homo deus: a holnap rövid története*, Animus Kiadó, Budapest, ISBN: 9789636140052
- Hilty, L. M. (2009) *Környezeti informatika és a fenntartható információs társadalom víziója*, Információs társadalom, 3, p. 6–26. Elérhető: <https://doi.org/10.22503/infars.IX.2009.3.1> (Utolsó elérés: 2024. 12. 30.)
- Horgas, J. (2005) *Hálóval a szelet: ökokritikai tanulmány a reneszánszról*, Liget Műhely Alapítvány, Budapest, ISBN: 9789639363397
- Horváth, M. (2021) *A természet lágy fenyegetése: Ökoművészeti artefaktumok Rózsa Luca Sára Heavy Chains of Sentimentalism című kiállításán*. Elérhető: https://www.artmagazin.hu/articles/cikk/a_termeszett_lagy_fenyegetese_okomuveszeti_artefaktumok_rozsa_luca_sara_heavy_chains_of_sentimentalism_cimu_kiallitasan (Utolsó elérés: 2024. 10. 24.)
- HVG (2021) *Az ökológiai művészet magyar megteremtője, Agnes Denes 90 évesen is megkerülhetetlen*. Elérhető: https://hvg.hu/kultura/20210324_Az_okologiai_muveszet_magyar_megteremtoje_Agnes_Denes_90_evesen_is_megkerulhetetlen (Utolsó elérés: 2024. 10. 24.)
- Ilyés Gyula Megyei Könyvtár (2024) *Zöldkönyvtári találkozó-Szekszárd (sajtóanyag)*. Elérhető: <https://www.igyuk.hu/wp-content/uploads/2022/06/Zoldkonyvtari-talalkozo-2022-sajtoanyaga.pdf> (Utolsó elérés: 2024. 10. 22.)
- Istók, A. – Tóth G. (2021) *Zöld városban zöld könyvtár*, Könyvtári figyelő, 67(2,), p. 239–246. Elérhető: <https://journals.oszk.hu/kf/article/view/24476/10341> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Jávor, B. (2004) *Felelősségünk a teremtett világért: egyházi dokumentumok az ökológiai válságról*, Védegylet, Budapest, ISBN: 9632167740
- International Federation of Library Associations and Institutions (2021) *The IFLA ENSULIB Newsletter Project*. Elérhető: <https://www.ifla.org/the-ifla-ensulib-newsletter-project/> (Utolsó elérés: 2024. 02. 29.)
- Kajner, P., Farkas, G., Nagy, R. (szerk.) (2008) *Esély a Tisza mentén: egy kezdeményezés természet és ember harmóniájáért, a fenntartható gazdaságért*. Biodiverzitás Pályázati Mikroalap, beszámoló és továbblépés, Szövetség az Élő Tiszáért Egyesület. Elérhető: <http://elotiszaert.hu/esely-a-tisza-menten/> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Kasser, T. (2005) *Az anyagiasság súlyos ára*, Ursus Libris, Budapest, ISBN: 963-86634-4-8
- Köves, A., Gáspár, J., Matolay, R. (2020) *Művészet és társadalomtudomány együttműködése a posztnormál tudományfelfogás keretein belül: backcasting kutatási eredmények egy interaktív színházi kalandjátékban*, Magyar Tudomány, 2, p. 210–221, <https://doi.org/10.1556/2065.181.2020.2.7>

- Lányi, A., Jávor, B. (2005) *Környezet és etika*, L'Harmattan, Budapest, ISBN: 9789634147848
- Lelkes, O. (2022) *Fenntartható hedonizmus: boldog élet, amely nem méreg(drága) a Földnek*, HVG, Budapest, ISBN: 9789635652181
- Magyar Élőfaló Hálózat <http://elofaluhalozat.hu/>
- Magyar Felkészülők Egyesülete <http://www.mafelsz.hu/>
- Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közössége (2024) *Krisna-völgy Indiai Kulturális Központ és Biofarm*. Elérhető: <https://krisnavolgy.hu/> (Utolsó elérés: 2024. 10. 03.)
- Magyar Szemle (2024) *Teremtésvédelmi különszám*. 2024. július–augusztus
- MKE (2018) *Könyvtárosok az ENSZ 2030 Agenda és a fenntartható fejlődés megvalósításáért: az MKE válasza az IFLA kezdeményezésére: válogatás a 2017. november 22-i budapesti konferenciát követően a résztvevők által beküldött jó gyakorlatokból*, Magyar Könyvtárosok Egyesülete, Budapest. Elérhető: https://mke.info.hu/wp-content/uploads/2018/03/SDG_sztorik_nyomda_final-jav3.pdf (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Molnos, Zs. (2023) *Újraegyesülés – sokkal több közünk van a természethez, mint gondoljuk*, In: Kapitány-Fövény, M. (szerk.) (2023) *Holnap: hogyan őrizzük meg lelki egészségünket a gyorsan változó jövőben?: 13 trendkutató és 13 pszichológus párbeszéde a jövőről*, HVG Könyvek, Budapest, p. 61–72., ISBN: 9789635653256
- Monbiot, G. (2022) *Why are we feeding crops to our cars when people are starving?*, Guardian. Elérhető: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2022/jun/30/crops-cars-starving-biofuels-climate-sustainable> (Utolsó elérés: 2024. 03. 11.)
- Naphimnusz Teremtésvédelmi Egyesület (2024) Elérhető: <https://teremtesvedelem.hu/> (Utolsó elérés: 2024. 10. 31.)
- Ökogyülekezet (2024) Elérhető: <http://okogyulekezet.reformatus.hu/csatlakozz/okogyulekezeti-konferenciaaltalanos> (Utolsó elérés: 2024. 10. 27.)
- Quinn, D. (2013) *Izmael: szellemi és lelki kaland*, 4. kiad., Katalizátor Kiadó, Budapest, ISBN: 9789638778376
- Ravetz, J. (2015) *Az elővigyázatosság posztnormál tudománya*, Kovász, 19(1–4), p. 3–18. Elérhető: https://epa.oszk.hu/00700/00721/00026/pdf/EPA00721_kovasz_2015_01-04_003-018.pdf (Utolsó elérés: 2024. 12. 30.)
- Robinson, K. M. (2022) *A Jövő Minisztériuma*, Agave Könyvkiadó, Budapest, ISBN: 978-963-598-003-1
- Roden, D. (2018) *Humanizmus, transzhumanizmus és poszthumanizmus*, Helikon, 64(4), p. 405–434, Elérhető: https://epa.oszk.hu/03500/03580/00012/pdf/EPA03580_helikon_2018_4_405-434.pdf (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Rossmann, D. (2021) *A polip kilencedik karja: klímakatasztrófa vagy világkormány*, Ulpius Baráti Kör, Művelt Nép, Budapest, ISBN: 9789635800254
- Rozgics-Kiss, A. (2020) *Családmesék egy jurtából*, szerző, Istenmezeje, ISBN: 9786150079530
- Sachs, W. (2008) *Ökológia és emberi jogok: A globalizáció mely típusa jövőképes?*, Kovász 3–4, p. 15–56. ISSN: 14185040. Elérhető: <https://epa.oszk.hu/00700/00721/00019/pdf/sachs.pdf> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Stöckert, G. (2022) *A magyar származású művész, aki New York belvárosában ültetett egy búzamezőt*, Telex. Elérhető: <https://telex.hu/eszkombajn/2022/03/26/a-magyar-szarmazasu-muvesz-aki-new-york-belvarosaban-ultetett-egy-buzamezot> (Utolsó elérés: 2024. 10. 06.)
- Szabó, A. (2021) *Kontextusteremtés: művészet és ökológia: beszélgetés Bubla Évával és a SZABADONBALATON-nal*, Új művészet 32(2), p. 8–11. Elérhető: https://epa.hu/03000/03024/00056/pdf/EPA03024_uj_muveszet_2021_02_08-11.pdf (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Szépölggyi, K. (2020) *Könyvtár a kertben, kert a könyvtárban – zöld komplexitás egy közkönyvtár életében. Az Óbudai Platán Könyvtár zöld könyvtári törekvései*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 29(5), p.19–27. Elérhető: <https://journals.oszk.hu/3k/article/view/24600> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)

- Szvetelszky Zs. (2003) *A natúrhatnám polgár*, Liget, 9, p. 18–25. Elérhető: https://epa.oszk.hu/01300/01348/00015/03_09_4.html (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Takács-Sánta A. (2009) *Környezeti problémák: A generalisták és a társadalmi dimenzió hiánya*, Magyar Tudomány, 170(1), p. 62–66. Elérhető: <https://epa.oszk.hu/00600/00691/00061/pdf/062-066.pdf> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Tatabánya Megyei Jogú Város József Attila Könyvtár (2024) *Zöldkönyvtári konferencia*. Elérhető: <https://www.jamk.hu/hu/zoldkonferencia-2024> (Utolsó elérés: 2024. 10. 22.)
- Tátrai, Gy. (2017) *Harlekin-projekt – a „rémkatica”*, Agrárágazat. ISSN: 15863832. Elérhető: <https://agraragazat.hu/hir/harlekin-projekt-a-remkatica/> (Utolsó elérés: 2024. 02. 29.)
- Turcsics, A. (2016) *A Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Zöld Könyvtár projektje*, Orvosi könyvtárak: a Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége, 13(3), p. 24–25. Elérhető: https://epa.oszk.hu/03100/03173/00031/pdf/EPA03173_orvosi_konyvtarak_2016_3.pdf#page=24 (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Vonnegut, K. (2014) *Bajnokok reggelije*, Helikon, Budapest, ISBN: 9789632275543
- Wikipedia (2024) *The Yesmen*. Elérhető: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Yes_Men (Utolsó elérés 2024. 10. 06.)
- Karvalics, L. Z. (2019) *Utak a globális tudáskormányzáshoz*, Információs Társadalom, 19(1), p. 8–32. ISSN: 15878694. Elérhető: <https://infvars.infonia.hu/pub/infvars.XIX.2019.1.1.pdf> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Karvalics, L. Z. (2021) *Tudás kőszegi módra miért foglalkoz(z)anak a felsőbbfokú tanulmányok szükségszerűen az összetettség és a tudományköziség témáival?*, Vasi szemle, 75, p. 53–57. Elérhető: http://www.vasiszemle.hu/2021/05/11_Z_Karvalics_Laszlo.pdf (Utolsó elérés. 2024. 10. 23.)
- Ilyés Gyula Megyei Könyvtár (2024) *Zöldkönyvtári találkozó-Szekszárd* (sajtóanyag). Elérhető: <https://www.igyuk.hu/wp-content/uploads/2022/06/Zoldkonyvtari-talalkozo-2022-sajtoanyaga.pdf> (Utolsó elérés: 2024. 10. 22.)
- Magyar Élőfalu Hálózat (2024). Elérhető: <http://elofaluhalozat.hu/> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Naphimnusz Teremtésvédelmi Egyesület (2024). Elérhető: <https://teremtesvedelem.hu> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Gondos, G. (2021) *Pénz, kamat, fenntarthatóság*. Az Országos Széchényi Könyvtár. Elérhető: https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2021/04/22/penz_kamat_fenntarthatosag_első_resz (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Regio Regia (2018) *Az IFLA Zöld Könyvtára lett a JAMK* (18)137. Elérhető: https://www.regioregia.hu/index.php?hir_id=7767 (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)

